

Lugupeetud Riigikohtu esimees, head kohtunikud ja täiskogu külalised

Mul on rõõm tervitada teid Eesti Rahva Muuseumi uues majas. On ülev tunne rääkida olulistest asjadest nii olulises hoones. Regilauluvormis ettekannet küll oodata ei maksa ja ei räägi me ka adra- või haagikohtust, kuid oleme täna siin üheskoos osana Eesti kohtute loost.

Möödunud aastasse jäi valitsusevahetus, nii et täna kõnelen siin märksa noorema valitsuse justiitsministrina. Sellest hoolimata avastasin aastale tagasi mõeldes, et meie ministeeriumi eelnõude ja projektide puhul ei kujuta valitsusevahetus endast järsku veelahet. Mõni varasem mõte – näiteks esmatasandi õigusnõustamise projekt – sai ainult hoogu juurde, ja selle üle on mul loomulikult hea meel.

Enne kui asun õigussüsteemi arengu ülevaate juurde, kinnitan veel kord justiitsministeeriumi põhimõtet, et me ei muuda midagi ainult sel põhjusel, et on võimalik muuta. Kuigi seadusandjal on õigus põhiseaduse piires kasvõi kõike muuta ja riigi masinavärk peab seadusandja tahet täitma, tasub muudatusi teha üksnes siis, kui neist tõuseb tegelikku tulu ja need on kaalutletud. Õiguskindlus, ettenähtavus ja stabiilsus on põhiväärtused, millele tuleb poliitika kujundamisel kindlaks jääda.

Poliitilises protsessis on meil vabadus hinnata, milliseid muudatusi meil on vaja ette võtta: millise intensiivsusega, milliste vahenditega ja mis järjekorras. Mitte iga probleemne olukord ei nõua uut õigusinstituuti või uut seadust. On olukordi, kus piisab, kui tegevused uuesti mõtestada või asetada rõhk pisut ümber. Aga mõnikord tuleb selleks, et piiratud vahendeid hea majapidaja kombel mõistlikult korraldada, ette võtta kardinaalseid muudatusi – ka seadustes. Sel juhul on möödapääsmatu teha koostööd nii huvirühmade ja osaliste kaasamise kui ka parlamentaarse õigusloome protsessi mõttes. Ja tihti on neil juhtudel vaja ka kohtute panust.

Eelmise aasta õigusmaastiku muudatustest on mulle eriti südamelähedane **elatisfondi algamine** ja **täitemenetluse seadustiku muudatused**, mis aitavad elatisvõlgu välja nõuda. Riigi ülesanne ei ole tagada üksnes tõhus kohtumenetlus kuni kohtulahendi väljakuulutamiseni, vaid ka efektiivne täitemenetlus, et raha laekuks lõpuks sissenõudja kontole. Ma ei ole nõus kriitikaga, et uued elatisvõlgade väljanõudmise meetmed ei ole tulemust andnud. Tõesti, juhtimisõiguse äravõtmine ei ole veel kujunenud levinud kohtupraktikaks, kuid kohtutäiturite sõnul piisab tihtipeale sellestki, kui inimese tähelepanu pööratakse võimalusele, et ta võib juhiloast ilma jääda. Kinnitan, et tegeleme täitemenetluse meetmetega edasi.

Riigikohtu esimees mainis oma kõnes, et püüame üheskoos vähendada kohtute töökoormust menetluslike muudatuste abil. Üks eelnõu on suuresti kokku pandud

Riigikohtu enda ettepanekute põhjal ja see aitab vähendada võimalusi esitada Riigikohtusse määruskaebusi. Peale selle analüüsitakse kohustuslikku lepitusmenetlust enne asja sisulist arutamist, samuti apellatsioonkaebuse esitamise piiranguid, et suurendada poolte panust esimese astme kohtute töösse ja vähendada kõrgema astme kohtute tööd.

Kohtute eelarve pingeline seis on taas lauale toonud mõtte muuta menetlusdokumentide kättetoimetamise kulude kandmise korda nii, et postikulu suurenemine ei koormaks ülearu kohtute eelarvet.

Euroopa Liit ei tähenda meile sel aastal ainult eesistumist, vaid jõustuvad Euroopa väiksemate nõuete menetlemise muudatused, luuakse Euroopa maksekäsmenetlus ning vaja on ette valmistada pangakontode arestimise määruse ja andmekaitse reformi latus rakendamine. Euroopa Liidu andmekaitse üldmäärus kehtestab detailsed ja ühtsed andmete töötlemise ja hoidmise reeglid. Eestis oleme andmekaitseõiguses lähtunud neist põhimõtetest juba pikka aega, kuid siiski tuleb kogu andmete kogumise, hoidmise ja töötlemise reeglistik detailselt üle vaadata ning üldmääruse nõuetega kooskõlla viia. Sellest ei jää puutumata ka kohus kui andmeandja ja andmehoidja.

Mõni kuu tagasi käidi taas välja eraldi konstitutsioonikohtu loomise mõte. Mina ei näe selle järele vajadust ega toeta seda. Riigikohtu **põhiseaduslikkuse järelevalve** kolleegium ja üldkogu teeb professionaalset ja erapooletut tööd. Teie, kohtunikud, olete kolleegiumi põhilised tööandjad ja mõistate hästi vajadust seista hea selle eest, et seadused vastaksid põhiseaduse sättele ja mõttele. Küll aga olen ma veendunud, et on vaja sätestada olukorrad, kus kodanik saaks ise pöörduda Riigikohtu poole, et algatataks põhiseaduslikkuse järelevalve menetlus. Sellekohane väljatöötamiskavatsus jõuab peagi kooskõlastusringile.

* * *

Olles nüüd rääkinud õiguspoliitilistest valikutest avaliku ja eraõiguse valdkonnas, pöördun **kriminaalpoliitika kavade** juurde.

Esmalt tahan ära märkida ühe hea näiteks õigusloojate ja menetlejate koostöö kohta. Pean silmas põhiõiguste paremaks tagamiseks tehtud kriminaalmenetluse seadustiku muudatusi eelmise aasta sügisel. See muudatus oli teatavasti kompromiss, kus kaaluti ühelt poolt isikute **põhiõiguste tagamist** ning teiselt poolt õiguskorda kaitsvat ja tõhusat kriminaalmenetlust. Selle muudatuse rakendamisel näitasid kohtud üles suurt valmisolekut ja tegid lühikese aja jooksul tavalisest rohkem tööd ning tänu sellele sai muudatus ellu viidud. Ma tänan kohtunikke selle suure panuse eest. Alanud aastal analüüsib justiitsministeerium põhiõiguste paketi rakendamise mõju – et hinnata, kas ja kus on menetluses tekkinud kitsaskohad, mida seadusandja peaks ehk uuesti hindama.

Endiselt on päevakorras **ohtlike kalduvuskurjategijate ja kuritegusid toime pannud välismaalaste teema**. Eelmise aasta ettekandes selgitasin üldisemalt probleemide sisu ja oma hoiakuid lahenduste suhtes. Samuti oleme otsinud lahendusi **juriiidiliste isikute karistusõigusliku vastutuse kitsaskohtadele**, mis on võimaldanud vastutusest mööda hiilida ja kuriteoga saadud kriminaalse tuluga puhtalt pääseda. Sel aastal peaksid need lahendused vormuma väljatöötamiskavatsuseks ja seejärel eelnõuks, millele ootan kindlasti kohtunikkonna tagasisidet, et seaduseks saaks parim lahendus. Meie võimude lahususe põhimõttel korraldatud riigis on kohtunik õigusemõistja, kes ei loo õigust, vaid tõlgib seadusetähes väljendatud seadusandja tahte elavaks ja tajutavaks õiguslikuks lahenduseks, mis on kooskõlas põhiõiguste ja -vabadustega. Aga kohtunikul on praktikuna õigus olla kaasatud ja võimalus avaldada arvamust selle kohta, milliseks peaks seadus õiguspoliitilise protsessi tulemusena kujunema. Tahan siin tänada kohtunikke, eriti Tartu maakohtu kohtunikke, kes on mitut puhku leidnud aega, et kujundada kriminaalpoliitiliste algatuste kohta oma praktiline seisukoht.

Samuti jätkub **kriminaalmenetluse revisjon**, mille oleme mahukuse tõttu jaotanud etappideks. Esimese etapi väljatöötamiskavatsuse teemadering on üsna konkreetne, tegemist ei ole laiaulatuslike muudatustega. Taas märgin, et selle ettevõtmisega on seotud ka kohtunikud ja hulk kohtuametnikke, keda tänan nende panuse eest. Kuid kinnitan, et ka kõikide teiste kohtunike arvamus on revisjonis vägagi oodatud.

Jätkub töö **väärteomenetluse valdkonna muudatustega**. Nende muudatuste eesmärk on ühelt poolt muuta menetluskorda paindlikumaks, et valida väikestele rikkumistele reageerimiseks kohased vahendid; teiselt poolt aga tuleb muuta vastutust ja sanktsioone mõjuvamaks. Väärteona kvalifitseeruvad teatavasti üsna erineva raskuse, kahju või ohtlikkusega teod. Raskemate väärtegude puhul on kavas siduda trahvide arvestamine isiku sissetulekuga. Ühtlasi on loogiline, et kui kuriteo korral saab süüdlase karistusest tingimisi vabastada, siis samasugust preventiivse tähendusega õigusinstituuti peaks olema võimalik kohaldada ka kergema rikkumise ehk väärteo korral.

Endiselt on kavas **kohtuekspertiisi** ja eriti psühhiaatrilisi aspekte puudutavad muudatused, mida tutvustasin juba eelmisel aastal. Kõigi nende muudatuste asjus on oodatud ka kohtunike-praktikute arvamus.

Nüüd on mul hea meel peatuda pikemalt **esmatasandi õigusnõustamise** laiendamisel. Õigusabi kättesaadavuse parandamine on olnud pikka aega ministeeriumi prioriteet, kuid seni on nappinud nii raha kui ka haaret. Nüüd viimaks on põhjust olla optimistlik.

Eestis on suur hulk inimesi, kes ei ela küll vaesuses, kuid ei suuda siiski tasuda kvaliteetse õigusteenuse eest. Riigi õigusabi tingimused on üpris ranged ja paljud jäävad nii-öelda lati alla. Praegu saavad abi üksnes täielikus puuduses olevad inimesed.

Abita jäävaid inimesi võib olla kümneid tuhandeid. Olen veendunud, et õigusriik peab tagama vajaliku õigusabi. Jaanuaris saime kinnituse, et projekti rahastatakse riigieelarvest ja kuulutasimegi õigusnõustamise konkursi välja. Otsime partnerit, kes hakkab osutama õigusnõustamist Eestis elavatele inimestele, kes teenivad kuni 1,5 keskmist palka. Sellele laiale sihtrühmale hakatakse pakkuma õigusnõu tsiviil- ja haldusajades ning aidatakse koostada juriidilisi dokumente, näiteks töövaidlus- või üürikomisjonile, aga ka kohtule avaldusi ja vastuseid, samuti ametiasutustele mõeldud dokumente. Kui vaja, esindatakse inimest lihtsamates asjades ka kohtus. Ent näiteks kahtlustatava ja süüdistatava kaitse ning vangistusõiguse küsimused jäävad endiselt riigi õigusabi süsteemi kanda.

Tasuta nõustamisele seatakse mahupiir ning võetakse ka sümboolset visiiditasu, millest on vabastatud alaealised. Kui tasuta tunnid saavad täis, peab inimene küll maksma, aga teenus oleks ikkagi turuhinnast soodsam, ja kui tal on ka seda soodushinda raske maksta ning vaidlus ei ole lahendust saanud, siis aidatakse tal koostada riigi õigusabi taotlust. Õigusnõu antakse eesti ning vajaduse korral inglise ja vene keeles.

Esmatasandi õigusabi võimaluste laiendamisega loodame vähendada vajadust edasise õigusabi järele ning vähendada ka kohtute töökoormust, sest paljud probleemid saab lahendada ilma kohtuta.

Kui seni said esmatasandi õigusnõu anda riigi toel ainult sihtasutused ja vabaühendused, siis edaspidi peab nõustajal olema õiguslane magistriharidus ja praktiline töökogemus. Oleme seadnud eesmärgi katta teenusega vähemalt kõik maakonnakeskused ning alustada teenusega täies mahus hiljemalt aprilli keskel. Olen kindel, et see projekt aitab paljusid.

Nüüd **kohtusüsteemist. Eelkõige inimestest.** Riigikohtu esimees loetles oma kõnes uute kohtunike nimesid. Ühinen heade soovidega ja rõõmustan siiralt, et te täiendate kohtunike peret.

Kohtujuristidest on kasvamas uus kohtunike põlvkond. Tänan kõiki kohtujuhte ja kohtunikke, kes kohtujuriste juhendavad ja julgustavad neid kohtunikuks saama.

Kuni vabanenud kohtunikukoha täitmine võtab ikka veel liiga kaua aega või kuni ükski kohtuniku konkurss sobiva kandidaadi puudumise tõttu ebaõnnestub, ei saa me päris rahul olla, kuid oleme kohtunikuks saamise võimalusi muutnud ja teinud ilmseid edusamme. Soovin kohtuniku eksamikomisjonile jaksu ja otsustavust.

Aga huvitavad ja osalejarahked ei ole ainult kohtunike konkursid. Nagu Riigikohtu esimees märkis, on meie juhtide hulka lisandunud Viru maakohtu esimees Astrid Asi ning Tartu maakohtu esimehena jätkab Liivi Loide. Tänan teid vastutust võtmast ning

soovin teile palju jõudu ja edu kohtuasutuse juhtimisel. Suur aitäh ka Viru maakohtu endisele esimehele Anne Palmistele maakohtu juhtimise ja arendamise eest!

Esmaspäevani sai esitada avaldusi Tallinna ringkonnakohtu esimehe konkursile. Võin öelda, et 6,66% kõikidest meie teise astme kohtunikest kandideeris ja mõnes kohtus ulatus kandideerijate osakaal lausa üle 10%.

Muidugi ei ole kohtu esimeestel kerge, sest **kohtute eelarve** seis on kriitiline. Ma esitan riigieelarve menetlemisel prioriteedi lisada kohtute eelarvele arvestuspõhiselt kolmandate isikute ja postikulud. Kuid kohtusüsteemi suurust vaadates on selge, et ka sel juhul ei ole ilma tööd ümber korraldamata võimalik tagada kohtuametnikele töötasu, mis vastaks nende tegelikule väärtusele ja panusele. Kõik kohtujuhid muretsevad kõige muu hulgas selle pärast, et istungisekretäride ja kantselei referentide keskmine brutotöötasu on alla 800 euro, ning otsivad lahendusi, kuidas kohtuasutus paremini toimima panna. Palun teid, kohtunikud, toetage oma juhte, mõelge nendega kaasa ja aidake muudatusi ellu viia. See on tähtis.

Seevastu **kohtute menetlusstatistika** annab põhjust jätkata helgemal toonil. On hea meel tõdeda, et maa- ja halduskohtute jõudlus on endiselt üldjoontes rõõmustavalt positiivne. Tsiviilasjade lahendamise jõudlus on 96–104%, kriminaalmenetlusasjades 98–101%, väärteosajades 103–108% ning haldusajades 105%.

Nagu viimastel aastatel traditsiooniks saanud, saate ka 2016. aasta detailsema menetlusstatistikaga tutvuda teile saadetud ülevaate kaudu. Olgu siinkohal vaid ära nimetatud eelmise aasta töö koguhulk: maakohtutes lahendati 30 048 tsiviilasja, 16 635 kriminaalmenetlusasja ja 10 628 väärteomenetlusasja ning halduskohtutes 3128 haldusasja. Ringkonnakohtutes lahendati 2896 määrus- ja apellatsioonkaebust tsiviilkohtumenetluses, 2487 kaebust kriminaal- ja väärteomenetluses ning 1731 kaebust halduskohtumenetluses.

Eriti rõõmustav on, et viimastel aastatel on järk-järgult jäänud vähemaks neid asju, mille menetlemine on ühes kohtuastmes **pikale veninud**. Nii on üle kahe aasta menetluses olnud tsiviilasju 259, kriminaalasju 53 ja haldusasju 33 – see tähendab, et nendes asjades on menetluse käik lisaks menetlevale kohtunikule ka kohtu esimehe jälgimise all. Tänavu aitab kohtusisest aruandlust teha juba vastav kohtute infosüsteemi arendus. KISI nimetamine viibki mind sujuvalt järgmise teemani.

Nimelt **digitaalne kohtutoimik**. Kohtutoimik on seni olnud kohtunike ja kohtuametnike igapäevatöö lahutamatu osa. Kui kohtunik saab lahendamiseks uue asja, saabub lauale toimik. Istungile minnes saab selle kenasti kaasa haarata või paluda kõited kellelgi istungisaali saata. Kui kirjutate otsust või määrust, sirvite toimikut. Meie kohtute IT-

võimalused kuuluvad Euroopa tippu. Seega võiks olla hoopis nii, et uue kohtuasja saabumisest teavitab kohtunikku infosüsteem, istungile jalutate sülearvutiga ning otsust või määrust kirjutate lisamonitorilt digitoimikut sirvides. Tundub kauge tulevik. Aga Tallinna halduskohtu, Tallinna ringkonnakohtu halduskolleegiumi ja Riigikohtu halduskolleegiumi kohtunikele on see osas kohtuasjades usutavasti lähitulevik. Ma tunnustan neid kohtunikke ja kohtuametnikke, kes on otsustanud katsetada, kuidas toimib õigusemõistmine ilma pabertoimikuta. See on suur samm, mis võimaldab välja selgitada uudse töökorralduse kitsaskohad ning sillutab teed ka teistele kohtunikele ja kohtuametnikele. Meil ei ole kuskil ei kokku lepitud ega salaja kirjas paberivaba kohtumenetluse saavutamise aega, kuid samm-sammult saame vabastada kohtuametnikud topelttööst, kus tuleb toimetada ühtaegu paber- ja digimaailmas.

Meie tormiline aeg toob kaasa küllalt palju muudatusi, mida saame vaid mingi piirini ennetada ja millele on vaja mõnikord kiiresti reageerida. Kuigi tegu ei ole õiguspoliitilise teemaga, toon siin näiteks **Euroopa Liidu nõukogu eesistumise** varasemaks nihkumise. Aasta tagasi ei olnud palju neid, kes oleks uskunud, et britid valivad rahvaküsitlusel Euroopa Liidust lahkulöömise, kuid nüüd on see tõsiasi, mis avaldab Eestile otsest mõju, sest asume täitma eesistuja ülesandeid pool aastat enne kavandatud aega.

See on Eestile suur proovikivi ja mul on ääretult hea meel, et selles ettevõtmises lööb kaasa ka hulk kohtunikke. Täna ja tunnustan kohtunikke juba ette. Valitsus hindab väga, et olete valmis andma põhitöö kõrvalt oma osa, olgu siis töörühmade juhtimisse, ekspertarvamuste andmisse või lihtsalt kogemuse jagamisse. Ei ole kerge korraldada oma elu ja tööd ümber nii, et juba praegu iga paari nädalal tagant Brüsselisse lennata ning seejärel nädalavahetusel oma päevatöö järele teha. Täna ka kohtute esimehi ja kohtumajade juhte ning eesistumisse kaasatud kohtunike kolleege, et mõistate ja toetate kohtu töö ümberkorraldamist.

Head kuulajad!

Mul on hea meel, et sain teiega mõtteid jagada, ja olen rahul, kui mul õnnestus teid kaasa mõtlema ärgitada. Olete õigusloojatele oma kogemuste, hoolivuse ja analüütilisusega väärtuslikud partneriteks. Soovin teile huvitavat täiskogu jätku!